

Трансфармацыя купалаўскага рамантычнага героя ў сучаснай літаратуры

Паняцце “рамантычны герой” з’явілася ў XIX стагоддзі як выяўленне поглядаў новага метаду ў літаратуры, трактавалася ў адпаведнасці з асаблівасцямі канцэпцыі нацыянальнай літаратуры, разам з тым захоўваючы асноўныя падыходы ў асэнсаванні рэчаіснасці.

Беларуская літаратура, развіваючыся ў кантэксце еўрапейскіх і ў першую чаргу славянскіх духоўна-культурных, інтэлектуальных традыцый, надзвычай адчувальнай была да ўздзеяння канцэптуальна і светапоглядна блізкіх ёй мастацка-эстэтычных мадэлей (Шаладонава). Як і ў большасці славянскіх літаратур рамантызм развіваўся ў ёй пад уздзеяннем нацыянальна-вызваленчага руху і цесна звязваўся з ім, што абумовіла з’яўленне своеасаблівага рамантычнага героя.

Традыцыйныя рысы рамантычнага светаадчування, такія як адмаўленне асветніцкага рацыяналізму, буржуазнага прагрэсу, трагічнае перажыванне страты ідэальнага ў жыцці, з аднаго боку, прага дасканаласці, імкненне да ідэалаў, з другога, былі часткова ўласцімыя беларускім рамантычным героям. Еўрапейскія рамантыкі верылі ў панаванне духу над матэрыяльным жыццём. Рамантычны герой часцей ўсяго быў не ўвасабленнем тыповых рысаў сучасніка, а наадварот – па кантрасту з сучаснікам. Рамантыкі не прымаюць рэчаіснасць, а імкнуцца процістаяць ёй рамантычны ідэал.

Адначасова рамантызм спалучае ў сабе суб’ектыўнасць і імкненне да аб’ектыўнасці, погляд на падзеі вачымі рамантычнага героя. Асэнсаванне прычын грандыёзных падзей сучаснасці, далучанасць асобы да гістарычнага працэсу – асноўны пункт рамантычнага гістарызму. Рамантычны герой акумуліруе ў сабе лепшыя чалавечыя пачуцці і творчыя магчымасці, ён пагарджае афіцыйным светам і пакутуе з-за яго недасканаласці. Асноўныя рысы рамантычнага характару – індывідуалізм, нястрыманае імкненне да свабоды. Па меркаванню М.Горкага, актыўны рамантык імкнецца узмацніць волю чалавека да жыцця, узбудзіць у ім мяцяжу супроць рэчаіснасці, супроць усялякага прыгнёту.

Беларускі рамантызм спачатку развіваўся ў рэчышчы польскамоўнай літаратуры, менавіта таму літаратура пачатку XX ст. (час зрухаў у свядомасці народных мас) заглыбілася ў духоўны свет чалавека. Адным з найбольш яркіх паэтаў-рамантыкаў быў Янка Купала. “Купалаўскі рамантызм абуджаў і развіваў эмацыянальную прыроду паэзіі <...> Гэты напрамак у Купалы ўзнік і сфарміраваўся на глебе незадаволенасці і нязгоды з існуючым станам рэчаў, ён рваўся і клікаў у бясконцыя далі жыцця, да недасяжнага ідэалу”(1, с.55)

У сваёй ранняй паэме “Нікому”(1906) паэт уздымае пытанні чалавечага лёсу, якія вырашаюцца ў рамантычным рэчышчы. Нягледзячы на тое, што ў аснове сюжэта ляжаць рэальныя падзеі, і героі становяцца ахвярамі існуючых парадкаў (“сусветнага зла”), Тамаш пратэстуе, адстойваючы сваё права на каханне, супрацьпастаўляе сябе існуючым законам, нават парушае хрысціянскую заповедзь (не забівай). У гэтым творы герой-рамантык ахвяруе сваёй каханай дзеля права на свабоду выбару, дзеля высокага пачуцця кахання.

“Гэй, скажыце, шэльмы,
Кату свайму там:
Не дам яму жонкі,
На ганьбу не дам.

Хоць згнію ў астрозе
Ці ў віры на дне, –
Няхай жа не будзе
Ні пану, ні мне!” (5, с.19)

У другой палове ХХ ст. трансфарміраліся адносіны да кахання як пачуцця рамантычнага па свайму зместу за якое варта змагацца, як адчування, якое стаіць вышэй абставінаў, дае незалежнасць. Менавіта такіх па-свойму рамантычных герояў памыляваў А.Жук у апавяданні “Летнія прыгоды ў сучасным духу”. Анята і Віктар сустракаюцца, кахаюцца, тым самым супрацьпастаўляючы свае паводзіны народнай маралі, грамадству, нібы кідаюць ім выклік, аднак абодвума кіруе не высакародны парыў, а жаданне новых цялесных адчуванняў. У дадзеным выпадку не дух пануе над матэрыяльным жыццём ён наогул адсутнічае, бо Віктар, абменьваючыся тэлефонамі, знарок памыляецца ў лічбах, таму што “ у яго жонка, дзіця, сям’ёй ён даражыць умее”(3, с.149), а “ў Аняты свае планы былі на будучае <...>назвала першыя лічбы, якія прыйшлі ў голаў”(3, с.149). Можна таксама ўзгадаць і другую гераіню Я.Купалы з паэмы “Магіла льва”: Наталку, якая дзеля багацця ахвяравала каханнем, чым узбунтавала душу Машэкі і падштурхнула да злачынстваў. Аднак гераіня А.Жука і не кахае, і не прагне багацця, а толькі атрымлівае асалоду.

“Дух рамантычнага пратэсту ўвасабляўся ў самых разнастайных карцінах, вобразах і сюжэтах яго паэтычных твораў”(1, с.55). Яшчэ адна ранняя паэма Я.Купалы “Адплата кахання”(1907) прысвечана няскоранаму духу закаханых Янкі і Зосі, дзе яны гінуць, аднак не здраджаюць свайму пачуццю, кідаюць выклік грамадству, якое выступае супроць няроўнага шлюбу, а менавіта заможны шляхціц губіць юнака. Паэт падкрэслівае чысціню адносін паміж хлопцам і дзяўчынай, тое, што толькі каханне рухае іх учынкамі.

“А важнае любасць, што лепш багацтва князя,
Ва ўсім памагае рукамі і радай.

Прад ім не азвецца ні плачам, ні звадай”(5, с.34).

Супрацьлеглыя адносіны бачым у апавяданні А.Кудраўца “Марута і Зіна”, у якім хлопец падманвае дзяўчыну дзеля ўтульнага жыцця. “Кожны вечар прыязджаў <...> і мне якіх толькі слоў не нагаварыў. А ў самога дзве жонкі”(4, с.389) У гэтым выпадку можна таксама гаварыць пра супрацьпастаўленне героя грамадству, яго законам, пра выключны характар паводзінаў. Аднак, калі купалаўскім рамантычным героем рухаюць высокія пачуцці, то сучаснік меркантильны, ён акрамя сваёй выгоды нічога не бачыць, больш таго выкарыстоўвае каханне Зіны дзеля задавальнення.

Ідэю вольнага чалавека выявіў у сваёй паэме “Яна І я”(1913) Янка Купала, чалавека, які зведаў радасць гаспадары і працаўніка, адчуваў сябе часткай прыроды. У гэтым творы аўтар адлюстравваў як усе пранікальную еднасць чалавека і прыроды, так і глыбіню сапраўднага пачуцця паміж мужчынам і жанчынай. Галоўныя героі жывуць у згодзе паміж сабой, іх існаванне прасякнута гармоніяй і каханнем, якія суправаджаюць іх паўсюль і у працы, і пад час адпачынку. Можна сказаць – гэта ода вольнаму чалавеку-працаўніку, чалавеку – частцы прыроды.

“На крыжавых пуцінах з ёй сустрэўся –
Куды ісці, не ведаў я,
І я не ведаў – ў полі я ці ў лесе,
І мне ляжала сцежка не адна...

І рукі злучалі нам навекі,
Багаццём далі нам сваё
Ісці у свет праз горы, доли, рэкі,
Ісці супольна праз усё жыццё”(5, с.94)

Яна і ён жывуць паўнаважным жыццём, якое прасякнута любоўю, вераю ў будучыню, неабсяжным каханнем. Можна сказаць, што гэтая паэма як узор адносна мужчыны да сваёй жанчыны, прыгажосць якой бачна ва ўсім і на працягу ўсяго зямнога існавання.

“Пакінем спадчыну мы для патомкаў
Інакшую ад той,
Што ўзялі мы ад продкаў на абломках
Гісторыі сваёй”(5, с.116)

Па-іншаму жыве чалавек, які адчувае сябе часткай прыроды, у апавесці А.Жука “Паляванне на Апошняга Жураўля”. Галоўны герой твора Сцяпан Дзямідчык, для яго зямля – гэта святое, ён адчувае сябе гаспадаром на ёй. Гэты чалавек нікому не прыслужваў, рабіў, баранаваў, касіў, араў з малых год, так, як вучыў яго бацька – па-гаспадарску. Рабіў разам з людзьмі, слухаючы і паважаючы іх. Усяго было з ім, давалі вымовы і за кукурузу, і за незаараную канюшыну, але ён ведаў, што мяняецца час, ды не праходзіць на зямлі праўда, чэснасць чалавека, не прападае бяследна тое, чаму навучыў

яго бацька, што спасціг сам ён праз сваё жыццё. Сцяпан – герой-бунтар, чалавек, які змагаецца за праўду, адстойвае правы, любіць і беражэ наваколле.

Дзямідчык выступае супроць існуючых парадкаў, увасобленых ў вобразе старшыні Прымачка, які не адчуваў зямлю, для якога гэта была праца. За тры гады кіравання апошняга, калгас яшчэ “у большы доўг улез перад дзяржаваю, даў мінус па мясе і малацэ”.(2, с.29) Сцяпан паказаны як барацьбіт, чалавек, які не прымае законаў існуючага грамадства, пратэстуючы ён імкнецца змяніць заганьня адносіны да зямлі, прыроды. Гэта фактычна рамантычны герой – бунтар, змагар з існуючым ладам думак, чалавек, які жадае змяніць жыццё да лепшага. Як і большасць герояў, ён гіне, сімвалізуючы Апошняга Жураўля. Дзямідчык паспеў расказаць паданне пра Апошняга Жураўля – сімвал чалавечага роду на нашай зямлі, свайму ўнуку. Канцоўка твора неадназначная, таму што, з аднаго боку, смерць героя нібы страта на будучыню, з другога, памяць і звесткі пра Апошняга Жураўля захавалі маладое пакаленне, а значыць ёсць спадзяванне на будучыню.

Купалаўскі рамантычны герой шматгранны. у ранніх творах – гэта і ахвяра, якая не можа нічога змяніць у існуючых абставінах, і адначасова барацьбіт за лепшую долю, які змагаецца тымі сродкамі, што мае, нават ахвяруючы сваім жыццём; гэта і чалавек-працаўнік, які сваім існаваннем на зямлі сцвярджае непераходнасць і вартасць чалавечага жыцця, самае галоўнае веру ў лепшую будучыню.

Сучасная беларуская літаратура, а менавіта проза, спазнала інтэлектуальны ўплыў творчасці Янкі Купалы, хаця рамантычны герой другой паловы ХХст. (у разгледжаных творах) проціпастаўляючы сябе грамадству, часцей думае толькі пра свае надзённыя патрэбы, а чалавек-працаўнік павінен даказваць права на сваё існаванне, змагацца за наваколле і імкнуцца абудзіць сумленне і душу ў кіраўніцтва.

- 1.Гніламёдаў У.В.Янка Курпала:Новы погляд.—Мн.:Гар.асвета,1995.—176с.
2. Жук А. Водсветы зорак: Выбранае: Аповесці, апавяданні: Для ст. шк. узросту. – Мн.: Юнацтва, 1997. – 351 с.
- 3.Жук А. Проклятая любоў:Аповесць, апавяданні.—Мн.:Маст.літ.,1991,—269с.
- 4.КудравецА.П. Познія яблыкі:Раман, аповесць,апавяданні.—Мн.:Маст.літ.,1999.—494с. “
- 5.Купала Я.Паэмы.Драматычныя творы.—Мн.: МАст.літ., 1989.—494с